Lausunto Eduskunnan talousvaliokunnalle

Timo Miettinen
Eurooppa-tutkimuksen keskus
PL 9
00014 HELSINGIN YLIOPISTO

Aika: 24.11.2022 klo 12

Asia: U 81/2022 vp Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle komission ehdotuksesta sisämarkkinoiden hätäapuvälinettä koskevaksi lainsäädäntöpaketiksi (SMEI-paketti) https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kirjelma/Documents/U_81+2022.pdf

Kiitän mahdollisuudesta lausua SMEI-kokonaisuuteen liittyen.

- Nyt käsittelyssä oleva sisämarkkinoiden hätäapuvälinettä (SMEI) koskeva asetuskokonaisuus liittyy EU:n kriisinkestävyyteen.
- Välineen tarkoituksena on varmistaa sisämarkkinoiden toiminta poikkeuksellisissa tilanteissa.
- Komissio voisi jatkossa velvoittaa valtioita ja yrityksiä kertomaan tietoja kriittisiksi määritellyistä hyödykkeistä. Ääritilanteissa komission olisi mahdollista myös velvoittaa yrityksiä suuntaamaan tuotantoa. Välineen aktivointi edellyttää Eurooppa-neuvoston määräenemmistöpäätöksen.
- Valtioneuvoston kannassa on tunnistettu hyvin esityksen ongelmakohdat.

Hätäapuvälineen taustalla voidaan nähdä ainakin kaksi viime vuosien keskeistä kehityskulkua. Ensimmäinen näistä liittyy unionin sisäisiin toimitusketjuihin kriisiolosuhteissa. SMEI-instrumentissa kyse on reagoinnista erityisesti koronakriisin alkuvaiheessa koettuihin vaikeuksiin tuotanto- ja toimitusketjunen toiminnassa. Monet maat päätyivät tuolloin rajoittamaan esimerkiksi lääkinnällisten instrumenttien vientiä, joskin ongelmia oli myös muissa hyödykkeissä. Tämän lisäksi monet maat päätyivät rajoittamaan vapaata liikkuvuutta.

Toiseksi kyse on laajemmin unionin omavaraisuuden tai niin sanotun strategisen autonomian edistämisestä. Koronakriisi paljasti EU:n olevan riippuvainen monella keskeisellä sektorilla ulkopuolisten maiden tuotannosta. Ongelma on ollut akuutti varsinkin Kiinan tapauksessa, joskin vastaavat ongelmat ovat näyttäytyneet myös Venäjän hyökkäyssodan aikana.

SMEI-väline ei puutu sinänsä EU:n ulkosuhteisiin. Sen tavoitteena on turvata ennen kaikkea sisämarkkinoiden toiminta poikkeustilanteissa. Hätäapuvälinettä voidaankin pitää nimensä mukaisesti kriisiaikojen instrumenttina, joka antaa komissiolle aiempaa laajemman mahdollisuuden puuttua kriittisinä pidettyjen hyödykkeiden tuotantoon ja varastointiin. Välineen toiminta-ala riippuu kriisin vakavuudesta. Välinettä ei kuitenkaan sovellettaisi lääkinnällisiin tuotteisiin ja laitteisiin, puolijohteisiin tai energiatuotteisiin. Näitä hyödykelajeja säännellään toisten asetuskokonaisuuksien puitteissa. Sääntelyn piiriin tulisivat sen sijaan tietyt koneet, lannoitteet ja rakennusmateriaalit.

SMEI-instrumentin puitteissa erotetaan kaksi tasoa, valmiustila ja hätätila, joiden toiminta-alat eroavat hieman toisistaan. Valmiustilan keskeinen tavoite on velvoittaa kansallisia viranomaisia seuraamaan tiettyjen strategisesti merkittävien tuotteiden ja palveluiden toimitusketjuja. Ensisijaisina välineinä toimisivat tietopynnöt, jotka kohdistettaisiin esimerkiksi tietyille teollisuuden toimijoille. Keskeinen riski tässä koskee lähinnä byrokraattisen ilmoitusvelvollisuuden lisääntymistä. Toinen keskeinen valmiustilan mahdollisuus koskee strategista varastointia, joka velvoittaisi jäsenvaltiot tehostamaan ostojaan tai kasvattamaan varastojaan tietyillä aloilla.

Hätätilassa komission toimivalta on laajempi. Jäsenvaltioita velvoitetaan ilmoittamaan kaikista kansallisista toimista, jotka kohdistuvat strategisiin tuotteisiin tai vapaan liikkuvuuden rajoituksiin. Tarkoitus on kieltää jäsenvaltioita asettamasta EU:n sisäisiä vientirajoituksia kriisin kannalta keskeisille kohteille. Tiettyjen olosuhteiden vallitessa vapaan liikkuvuuden rajoittaminen on kuitenkin mahdollista. Komission on myös mahdollista pyytää taloudellisia toimijoita laittamaan etusijalle tiettyjä hyödykelajeja tai tilauksia. Jos yritys ei noudata tietopyyntöä tai tilauksia, komissiolla on käytössään uhkasakko. Komissiolla on myös mahdollisuus yhteishankintojen tekemiseen ja koordinointiin.

Ehdotuksen taustalla olevat tavoitteet ovat perusteltuja. Kyse on EU-tason kriisivarautumisesta, joka pyrkii myös oppimaan koronakriisin epäonnistumisista. Erityisesti pienen maan näkökulmasta sisämarkkinoiden toiminnan häiriöttömyys on tärkeää. Jos SMEI-väline olisi ollut käytössä koronakriisissä, komissio olisi voinut puuttua paremmin kasvomaskien tai suojakäsineiden vientikieltoihin. Se olisi voinut myös paremmin koordinoida matkustusrajoitusten asettamista.

Valtioneuvosto on mielestäni pystynyt paikantamaan omassa kannassaan ehdotuksen ongelmakohdat. Ehdotuksen keskeiset riskit liittyvät ennen kaikkea ylisääntelyyn. On varmistuttava, ettei tietopyynnöistä muodostu kohtuutonta taakkaa yrityksille ja että varastointivaatimukset koskevat selkeästi määriteltyjä, poikkeuksellisia tilanteita. Tätä ovat korostaneet myös monet eurooppalaiset maat, kuten Saksa.

Toinen keskeinen huolenaihe liittyy lakko-oikeuden toteutumiseen kriisiolosuhteissa. SMEI-asetuskokonaisuus korvaisi vuonna 1998 annetun neuvoston asetuksen 2679/98 sisämarkkinoiden toimivuudesta (mansikka-asetus). Toisin kuin vuoden 1998 asetuksen tapauksessa, SMEI-kokonaisuus ei mainitse lakko-oikeuden toteutumista. Lakko-oikeus on rajattu kuitenkin perussopimuksissa EU:n toimivallan ulkopuolelle.

Suhde kansalliseen varautumiseen ja kansallisten viranomaisten toimivaltaan saattaa kaivata myös selkeytystä. Muilta osin pidän ehdotusta kannatettavana.

Kunnioittavasti

Timo Miettinen, akatemiatutkija
Eurooppa-tutkimuksen keskus
Helsingin yliopisto